

UDK 821.163.42.09
Izvorni znanstveni članak
Primljen 12. 2. 2010.
Prihvaćen za tisak 6. 7. 2010.

BERISLAV MAJHUT, SANJA LOVRIĆ

Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu
Odsjek Petrinja
Trg Matice hrvatske 12, HR-44 250 Petrinja
bmajhut@gmail.com
sanja.lovric@ufzg.hr

SREDIŠNJI MOTIV *GENOVEVE* I NJEGOVE REINKARNACIJE U HRVATSKOJ DJEČJOJ KNJIŽEVNOSTI

Standardne se priče o pustolovnim junacima koji nastoje preživjeti u divljim predjelima, odvijaju uglavnom prema sljedećem obrascu: junak se, svojom snagom i sposobnostima, uspijeva nametnuti životinjama lovcima te na kraju zagospodari njima (*Robinson Crusoe*, *Knjiga o džungli*, *Tarzan*). No, u hrvatskoj dječjoj književnosti zapravo od samoga početka prevladava tema koja se bitno razlikuje od pustolovnih priča o junacima – gospodarima životinja, tema u kojoj se uspostavlja veza između čovjeka i velike, divlje i plahe životinje – jelena. U tom odnosu nema suprotstavljanja ni podčinjavanja. U hrvatskom književnom prostoru motiv o košuti koja pomaže preživjeti ženi i njezinu djetetu, prognanima duboko u pustoš šume, prisutan je preko priče o *Genovevi* već od 1732. godine. Motiv je u raznim verzijama priče doživljavao modifikacije u skladu s književnim mijenama, a od 1846. godine, kada je prvi put objavljen prijevod Schmidove *Genoveve*, stabilizira se u djelu koje postaje najpopularnija dječja knjiga u idućih sto godina. No, daleko od toga da taj motiv ostaje petrificiran u Schmidovu djelu. On, pod utjecajem drugih (prijevodnih) djela, a od 1913, objavljivanjem Nazorova *Bijeloga jelena*, započinje i vlastiti život, neovisan o *Genovevi*. Tema koja je očito na neki način odgovarala mentalitetu hrvatske čitateljske publike, unatoč često krajnje nepovoljnim povijesnim okolnostima (1945. *Genoveva* nestaje s knjižarskih polica), kroz provokativne je i zanimljive mijene nastavila živjeti sve do naših dana. U retrospektivnom pogledu na hrvatsku dječju književnost začuđuje stalna prisutnost i vitalnost te teme u raznim oblicima do te mjere

da nas gotovo prisiljava govoriti o njoj kao o trajnom obilježju hrvatske dječje animalistike.

Ključne riječi: hrvatska dječja animalistika, hrvatska dječja književnost, počeci hrvatske dječje animalistike, počeci hrvatske dječje književnosti

Kiplingov je roman *Knjiga o džungli*, izvorno napisan 1894. godine, očito pogodio u neku skrivenu žicu čitateljske publike širom svijeta pa je i na krilima toga međunarodnoga uspjeha Kipling odlikovan 1907. Nobelovom nagradom za književnost.

U Hrvatskoj je Kiplingovo djelo objavljeno 1908. pod naslovom *U džungli*¹ u časopisu *Pobratim* u osamnaest nastavaka. Prvi put, pak, kao monografija, Kiplingov roman izlazi u hrvatskom prijevodu 1917. pod naslovom *Indijska džungla* u već tada vrlo popularnoj *Zabavnoj biblioteci*². Neosporna književna vrijednost te knjige bila je tolika da je ni činjenica što otvoreno slavi engleski imperijalizam nije mogla spriječiti da bude objavljena, eto, i na neprijateljskoj strani, u samom jeku Prvoga svjetskoga rata.³

Evo kako je *Knjiga o džungli* prikazana u promidžbenom popisu knjiga objavljenom 1923. u povodu desetogodišnjice neprekinutoga izlaženja *Zabavne biblioteke*:⁴

Jedna od najčuvanijih knjiga opće svjetske književnosti. Zapravo su to dva djela: “The Jungle Book” i “The Second Jungle Book”, koja su u hrvatskom izdanju složena u jedan svezak. Radi se o jednom djetetu, koje dotjera tigar među vukove, i ovi ga odgajaju. On nauči njihov jezik, kao i jezik drugih divljih zvijeri, i postaje gospodarom džungle. Indijska prašuma razotkriva se

---

¹ Skraćeni izvadak samo prvoga dijela knjige preveo je D. M.

² Izdanje u *Zabavnoj biblioteci* obuhvaća oba dijela: *The Jungle Book* i *The Second Jungle Book*. Preveo ga je Vladoje Dukat.

³ U predgovoru izdanju iz 1917. urednik *Zabavne biblioteke* Nikola Andrić naglašava: “A još je pikantnijim neskladom urodila – bar u jeku današnjega općenitoga pokolja – poznata činjenica, da je baš njemački car Vilim bio najveći obožavač engleskoga imperijalista Kiplinga” (Kipling 1917: 3).

⁴ Nešto kasnije, tridesetih godina dvadesetoga stoljeća, *Knjiga o džungli* u Hrvatskoj je doživjela zamjetnu popularnost. Godine 1931. objavljeno je treće hrvatsko izdanje knjige, odnosno drugo u prestižnoj *Zabavnoj biblioteci*. Koliko je Mowgli bio poznat širokoj publici, vidi se iz toga što su njegov lik pokušali iskoristiti i pisci raznih šund-izdanja koja su izlazila u nastavcima u jeftinim sveščićima. Tako se Mowgli 1931. pojavio u dječjem romanu u osam tjednih nastavaka pod naslovom *Pustolovine malog Moglia* autora Dalibora Vučice. Čini se da se autor Vučica nije prevario u svojim očekivanjima, Mowglijevo je ime itekako moralo zvoniti u ušima čitateljske publike jer se samo godinu poslije pojavio i nastavak *Moglijev sin na putovanju*.

pred nama sa svim svojim živahnim bojama i bujnom vegetacijom. Žubor ptica, krikovi divlje zvjeradi i siktanje ogromnih zmija. Sve to priča osluškuje i objašnjava nam najdubljom realistikom. U dječaku “Mowgliju” rješava se problem, koji oduvijek zaokuplja englesko pjesništvo: pitanje o pračovjeku. Sjećamo se Shakespearove *Mirande*, Miltonova *Adama* i Defoeova *Robinzona*. Dječak, koji odrastava među divljim zvijerima, prolazi u kratko doba svojega djetinjstva sve promjene, koje označuju u prethistoriji čovječanstva pojedine periode (Anon. 1923: 12–13).

Kada se *Robinson* našao na pustom otoku, on nije uspio spasiti i sa sobom na obalu donijeti ništa osim nešto oruđa i svoga već izgrađenoga životnoga iskustva dvadesetsedmogodišnjaka. Neće proći mnogo vremena na pustom tropskom otoku a *Robinson* će, zahvaljujući usvojenim predodžbama o kulturi, rekonstruirati udoban ladanjski život engleskoga veleposjednika. U trenucima egzaltacije on sebe vidi kao apsolutnoga gospodara otoka: teritorija, ljudi i životinja. Kiplingov *Mowgli* kreće još i korak dalje. Kao što je Defoeov *Robinson* fizički, na pustom otoku, odcijepljen od drugih ljudi, tako je *Mowgli* odvojen od ljudi u bespućima prašume. Kada su ga vukovi spasili i prigrlili čoporu, on je bio tek jednogodišnje djetesce. Nasukan u tom životinjskom svijetu, nije uspio donijeti ništa iz civilizacije – ne samo oruđe već ni kulturne predodžbe koje bi mu bile svjetionikom u njegovu odrastanju u prašumi. Pa ipak, zahvaljujući samo onomu što tvori pretpostavljenu, biološki zadanu, duhovnu cjelovitost čovjeka, on sebi krči put kroz prašumu. Prigrlili su ga vukovi, njegovi su najbolji prijatelji pantera *Bagheera*, medvjed *Baloo*, a saveznik zmija *Kaa*: odabrano društvo s vrha hranidbenoga lanca. *Mowgli* se ne druži s biljojedima kao što su zečevi, antilope, jeleni ili bivoli. On se druži s gospodarima života i smrti, najmoćnijim zvijerima prašume. I unutar zajednice tih najmoćnijih zvijeri *Mowgli* ne postaje životinja poput onih koje ga okružuju, već zadržava sve osobitosti čovjeka što mu omogućuje da se nametne kao njihov vođa. *Robinson Crusoe* bio je nestašno dijete, nesklono školi, vagabund i prodavač magle, u svakom slučaju daleko od uzorna, školovana, *role model* dječaka. Pa i takav, sasvim prosječan izdanak srednje klase, uspio je postati apsolutnim gospodarom svoga carstva. *Mowgli* je dijete indijskoga drvosječe, čime je smješten daleko niže od *Robinsona* na društvenoj ljestvici britanskoga imperija, i još dalje od uzornoga, školovanoga dječaka srednje bijele klase. No svejedno je postao gospodar najmoćnijih zvijeri u džungli. Ako su i oni najniži na društvenim ljestvicama tako uspješni u krajnje neprijateljskom okružju, za što su tek sve sposobni oni više pozicionirani na društvenoj ljestvici?⁵ To je, uistinu, vrhunac

⁵ Junak američkoga pisca *Edgara Ricea Burroughsa*, lord *Greystoke*, u okolnostima sličnim onima u kojima se našao *Mowgli*, postaje ne samo gospodarom džungle već i najprofinijim izdankom ljudske vrste.

“engleskog (...) imperijalnog nacionalizma (...) i bojovnog komercionalizma” (Anon. 1917: 3). Dakle, 180 godina nakon *Robinsona Crusoea*,⁶ koji je navijestio sposobnost engleske buržoazije i njezinu želju da nametne svoje gospodarstvo svijetu, na vrhuncu najsajajnijega doba engleskoga imperijalizma, pri kraju viktorijanskoga doba, ispjevana je himna “pobjedničkoj buržoaziji i (...) njezinom ratnom pohodu oko svijeta” (Anon. 1917: 3).

U posve drugačijoj poziciji od Kiplinga nalazio se, uoči Prvoga svjetskoga rata, Vladimir Nazor pišući priču o životinjama svojoj četvorici malih nećaka u Kastvu. U prvom je redu Nazor pripadao narodu koji nije mogao biti dalje od razmišljanja o imperijalnom osvajanju svijeta. Dapače, za razliku od engleskoga etničkoga bića koje se prelilo svijetom, teritorij je hrvatskoga etničkoga bića 1913. godine bio ispresijecan i izlomljen mnoštvom granica. Ako je Kipling svojim Mowglijem ispjevao himnu “pobjedničkoj buržoaziji i njezinom ratnom pohodu oko svijeta”, kakav je motiv morao pokretati Nazora dok je pričao svoju priču o životu čovjeka među divljim zvijerima? Nazora se morao jako dojmiti Kiplingov roman koji je vjerojatno pročitao u *Pobratimu* 1908. godine. Kipling je svoju prašumu i životinjski svijet u njoj organizirao poput tipične engleske kolonije. Nazor je doduše živo želio prenijeti Kiplingovu organizaciju životinja, ali je ona u njegovu romanu, a za razliku od Kiplingova, možda i posve nenamjerno poslužila ne u svrhu slavljenja postignuća engleske buržoazije, već kao prikaz društvenoga stanja u hrvatskim zemljama. Nazor je gotovo doslovno prenio u šumu Kiplingovu podjelu životinja na dobre i zle, hijerarhiju životinja i zakon šume kojega se sve životinje moraju pridržavati, ali mu je taj šumski uređeni demokratski svijet poslužio u prvom redu za uspoređivanje sa susjednim, ljudskim svijetom u hrvatskim prostorima u kojima su strani gospodari vladali autokratski, bez zakona i odgovorni jedino vlastitu hiru.

Nazor se i pri stvaranju svoga junaka osjetio ponukanim krenuti u sasvim drugom smjeru od onoga Kiplingova. Ako je Kipling, pišući *Knjigu o džungli*, negdje u podsvijesti osluškiavao rečenice iz *Robinsona Crusoea*, onda je Nazor posve sigurno imao pred očima rečenice i slike iz djela koje je obilježilo njegovu mladost – i ne samo njegovu, već i mladost njegovih roditelja, kao i mladost njihovih roditelja. Priča o Genovevi i njezinoj spasiteljici košuti u hrvatskom književnom prostoru odzvanja gotovo jednako toliko dugo, i gotovo jednako toliko autoritativno kao priča o Robinsonu u engleskoj književnosti. Dapače, možda se, i u posve suvremenim okolnostima, Nazor mogao uvjeriti u njezinu popularnost gledajući svoje nećake kako ju čitaju te se i sam uvjerio koliko je djeci draga priča o Genovevi i košuti. Možda je baš tada odlučio motiv o košuti svakako uključiti u svoju veliku životinjsku priču. Ta mu je priča od samoga

---

⁶ *Robinson Crusoe* Daniela Defoea objavljen je 1719. godine

početka zadavala mnogo jada. Godine 1912. već je imao dovršenu prvu verziju priče koju je nazvao *Vranjska kneginja*, ali je njome bio toliko nezadovoljan da ju je spalio (Crnković 1979). Priči se ponovno vratio 1913.⁷ objavivši je pod naslovom *Bijeli jelen*⁸. Umjesto da svoju junakinju smjesti među zvijeri, među gospodare šume, Nazor je odlučio da guščarici Anki kao glavne zaštitnike i prijatelje dodijeli košutu i jelena, to jest nikakve gospodare života i smrti drugih bića, već velike, dobroćudne, ponosne biljojede. I dok je Kipling pjevao himnu vitalnosti, snazi, krvi, dominaciji, Nazor je imao posve drugačije književne ideje: nije htio slaviti ono što je Kipling vidio kao iskonsko i prirodno, kao najdublju, jedinu moguću istinu o realnom svijetu.⁹ Nazoru se Kiplingova istina, ma koliko uvjerljivo bila izrečena u *Knjizi o džungli*, morala učiniti ipak samo slabšim pokušajem da se reproducira tajanstveni ustroj džungle.

Nazor je svojim djelom želio reći jednu drugačiju, poetsku istinu, a da bi to mogao učiniti, trebalo je da i sav pripovjedni svijet bude drugačiji od onoga Kiplingova. Konačnim vrijednostima džungle, vrijednostima snage, dominacije, sebičnosti, gospodstvom nad životom i smrću drugoga, muškim vrijednostima dokazivanja nadmoći, Nazor je hrabro suprotstavio posve nove vrijednosti, vrijednosti koje je njegova junakinja afirmirala blagošću, suosjećanjem, požrtvovnošću, brigom za drugoga. Rođenje bijeloga jelena simbolizira upravo taj novi poredak i označuje rupturu u ustaljenom prirodnom slijedu uzroka i posljedica.

Priča o *Genovevi*, iz koje je Nazor crpio te slike o odnosu čovjeka i velikoga benignoga biljoždera, ima svoju dugu povijest. I dok se *Genoveva* u europskim okvirima pojavljuje negdje u srednjem vijeku pa preko francuskih autora stječe popularnost u Nizozemskoj i Njemačkoj, u hrvatskim okvirima ona, iako se pojavljuje znatno kasnije, tek negdje oko 1732, stječe puno važniji status. Isprva sama, a potom od kraja 18. st. zajedno s *Robinsonom*, *Genoveva* ispunjava najveći dio hrvatskoga književnoga prostora namijenjenoga djeci sve do sredine 19. st.

Iako prve verzije priče o *Genovevi* nisu namijenjene isključivo djeci, one su korijeni priče koja će trajno obilježiti hrvatsku dječju književnost. Prvi se put, dakle, *Genoveva* na hrvatskom tlu spominje u latinskoj drami o *Genovevi*

⁷ Nazor se još jedanput vratio motivu košute u priči *Genovefina košuta* iz 1926, u kojoj pripovijeda što se dogodilo košuti nakon *Genovevine* smrti.

⁸ *Bijeli jelen* prvi je put izašao u nastavcima u opatijskom časopisu *Mladi Hrvat* 1913. godine. Kao knjiga je prvi put objavljen u zbirci *Tri priče za djecu* u nakladi Mirka Breyera u Zagrebu 1920. godine.

⁹ Vjerojatno zato u promidžbenom sažetku (usp. citat na str. 1. ovoga rada) stoji: “sve to priča osluškuje i objašnjava sa najdubljom realistikom”, iako, zapravo, u priči životinje govore i žive u, posve na ljudski način, ustrojnom svijetu.

koju su 1732. priredili đaci isusovačke gimnazije u Rijeci.¹⁰ Nakon toga *Genovevu* nalazimo kao propovijed Štefana Zagrepca 1734. godine. Spjev *Život svete Genuveve* 1761. objavljuje Antun Josip Knezović.

Međutim, kao što upozoravaju istraživanja usmene baštine, priča o *Genovevi* samo je jedna od grana puno starije priče koja je u jednom trenutku krenula različitim i samostalnim pripovjednim smjerovima. Tako Franjo Galinec upozorava na srodnost *Genoveve* s različitim verzijama narodnih priča “djevojke bez ruku” i “snjeguljice”.¹¹ U Grimmovoj verziji *Djevojke bez ruku* djevojkom se ženi kraljević. Kraljević odlazi u rat, a djevojka u njegovoj odsutnosti rađa sina. No Sotona, koji stalno želi naštetiti djevojci bez ruku, falsificira pisma koja djevojka upućuje kralju pa kralj povjeruje da dijete nije njegovo. S druge strane, Sotona donosi falsificirano kraljevo naređenje da djevojka kraljica, zajedno s djetetom, mora biti ubijena. Nato kraljevićeva majka ipak odluči poštediti snahu pa naloži da košuti odrežu jezik i oči kao dokaz kralju da je njegova naredba izvršena. Djevojkicu bez ruku prognaju u veliku šumu, gdje će ona sa svojim sinčićem provesti sedam godina, sve dok je kralj ponovno ne nađe i odvede u dvorac.

Dovoljno je prisjetiti se *Snjeguljice* pa da naiđemo na niz sličnosti. Pripovjednu funkciju uvjeravanja kralja o nužnosti kažnjavanja djevojke u priči “djevojka bez ruku” otjelovljuje Sotonina splotka, u “snjeguljici” maćehina ljubomora, a u *Genovevi* splotka upravitelja dvora. Učinak te pripovjedne funkcije progonoštvom je djevojke duboko u šumu, daleko od ljudi, u životinjski svijet.

Pripovjednu funkciju dokazivanja izvršenja ubojstva djevojke u “djevojci bez ruku” obavlja kraljevićeva majka, koja nalaže da se njezina snaha poštedi, a da se kralju kao dokaz da je njegova naredba izvršena košuti odrežu jezik i oči; u “snjeguljici” će lovcu srce mladoga jelena poslužiti kao potvrda djevojčine smrti, a u *Genovevi* će dvojica krvnika ubiti psa te njegovo srce predati kao dokaz o ispunjenom nalogu.

Pripovjednu funkciju djevojčina zaštitnika u pustoši duboke šume u “djevojci bez ruku” preuzima Bijela djevica (anđeo Gospodnji), u “snjeguljici” šumski patuljci – rudari, a u *Genovevi* košuta.

“Košuta” se, dakle, u ovim pripovijedanjima zadržava na manje-više istim mjestima iako često mijenja pripovjedne zadaće. No, ta je pomoćna uloga košute s vremenom (i u različitim verzijama) polako dobivala na važnosti te je postala amblemom, zaštitnim znakom pripovijesti o *Genovevi*.

¹⁰ Latinsku su dramu *Genoveva* izveli i učenici pavlinske gimnazije u Senju 1734. godine.

¹¹ Galinec, doduše, u članku uporno spominje Pepeljugu, ali je očito riječ o Snjeguljici. Usp. Galinec 1936: 2, 5, 9.

Lik se košute polako razvijao. U verziji Štefana Zagrepca iz 1734. košuta je Božji pomoćnik izravno poslan Genovevi i djetetu, koji će nakon ispunjenja svoje misije ostati u šumi:

Genoveva pako vŕze ſzvoie uffanie poztavivŕi vu G. Boga, da naimre on koi pticze, y vŕze neme ztvary hrani, y ofzkerblyuie, na nye pravichnozt ogledatizze hoche, kodie y vuchinil, poŕzlauŕi naimre nye na pomoch jednu koŕŕutu, koia doteklaie iz puŕchine k-nye Cellicze, jednu zaichevu koficzu vu gubczu noŕzecha, koiu kadabi pred Genovevu poztavila, leglaie na zemlyu, y zadnie ztegnogore zdigŕi, pochelaie glavum kazati ſzvoie vime puno mleka, to videchi Genoveva zpoznalaie provigenie Boŕie, zaviuŕi Szinka ſzvoga vu onu koficzu, pak vuznicza niegova priteknuŕlaie k-vimenu koŕŕute, iz koiega pochelie ſzefznuti mleko i kreptizze, y toie nekuliko uremena terpelo daie koŕŕuta vŕzaki dan dvakrat dohagiala doit onoga deteta ... (Zagrebec 1734: 249).

Košuta kao da nema svojih prirodnih osobina pa je stoga moguće da u ustima nosi zečju kožicu te se pušta mirno izdojiti.¹² Ipak, na kraju grof Sigfried odvodi Genovevu iz šume; košuta će mu doduše pokazati put prema dvorcu, ali će ostati u šumi. U Knezovićevu spjevu *Život svete Genuveve* košuta je i dalje pomoćnik poslan izravno od Boga.

Od Boga poslata bi k ŕoje koŕŕuta,
koja u ſisa mlika imaŕe zadosta,
pak pored Genuveve ona oma stade,
hoti joj s ovime da na znaŕe dade,
od Boga da je ovamo poslata,
da doji diteŕce ona odredita.
Hoti ſa zlameŕnem ova pokazati,
ne znade bot s ustima svojim navistiti.
Mliko joj pođe iz ſisa ſtrcati,
kano da b' hotila ſeb' diteŕce zvati.
Uze Genuveva ſvojega ſinčića,
na polak mrtvoga miloga ditića,
postavi ga ona pod ſisu koŕŕute

¹² Razloge češće zastupljenosti divljih životinja vlastita podneblja u odnosu na domaće životinje, divlje životinje stranih podneblja i fantastične životinje, Šundalić vidi u žanrovskom profilu *Hrane duhovne*. Naime, da bi slušatelju prodika, grešniku, prikazao strahote grijeha, autor često poseže za slikom divljih životinja i usporedbama s njima. Jelene i košute svrstava u divlje životinje vlastita podneblja. Šundalić, međutim, ne razmatra pitanje treba li uopće Genovevinu košutu smatrati divljom životinjom. Košuta je doduše divlja životinja, ali o njoj Zagrebec govori isključivo u domaćoj sferi, dakle kao o pitomoj životinji: košuta dopušta Genovevi i njezinu djetetu da je dva puta dnevno izdajaju. Štoviše, postavlja se pitanje nije li riječ i o životinji koja, prema Šundalićinoj podjeli, pripada grupi fantastičnih životinja: Zagrepčova se košuta doduše ne sastoji od dijelova različitih životinja kao bažiliškuš ili pozoj, ali zato nosi zečje krzno u ustima. Usp. Šundalić 2008: 189.

za moći rane primit zaktivate.
Grofić mali pođe košutu sisati,
koja mu pođe rane zadosta davati.
Dvaput je košuta k nému dohodila
i mladána néga vako je dojila,
zadosta je rane némuka davala,
od svijú bolesti néga oprostila.

(Knezović 1960: 76)

Za razliku od Zagrepcove verzije u kojoj je košuta izvršitelj Božje volje, u Knezovićevoj će *Genuvevi* između Genoveve i košute nastati tako snažna emocionalna spona da košuta neće moći preživjeti smrt svoje gospodarice. To znači da je tijekom boravka u šumi, košuta od Božjega pomoćnika, izvršitelja Božjih zadataka, postala bićem čija egzistencija bitno ovisi o ljudskoj egzistenciji, to jest prešla je iz Božje nadležnosti u čovjekovu nadležnost.

kada ju iz kuće oni iznesoše
i tilo cirkvi tada ponesoše,
za lisom i košuta š nima pojde iti
pognutom glavicom u veloj žalosti.
Svi, koji su košutu ovako vidili,
ne samo što su se tuteka ćudili,
nego su gledajuć svi žalost imali
i Genuvevu od srca plakali.
Kad bi Genuveva bila pokopana
i po običaju u raku stavljena,
ostade košutu prid vrati ležeća,
kako da je bila na smrt osuđena.
Nit jesti nit piti već košuta hoti,
ne želi se doma veće povratiti.
Dotle je košuta ovdeka ležala,
dok nije od glada paru izpustila:
tako je milovala ona Genuvevu,
da se ovde ne može izreći po slovu.

(Knezović 1960: 98)

U Matijevićevoj se kajkavskoj proznoj verziji *Genoveve* obrađuje slanje košute u pomoć nevoljnoj Genovevi posve slično kao u Knezovićevu spjevu, što navodi na zaključak da su imali isti ili sličan predložak.

Genoveva moli Boga za pomoć:

Kada bi ovak plachucha Genovefa molila, nut! priblisavalafze je k – nyoj
kofhuta, koja kakti pitovno marfhe okolu nye mililafze je, kak dabijoj rechi

hotela, da nyu Bog je poŝljal, za malo nyeino dete hraniti, y kojiti. Zpoznala je taki saloztna Mati ovo providyeny Bosje, pritiŝnula detetcze k-perszam ove neme ztvary, y puztila tak dugo czeczati, doklamfze je objachilo. Po ovom nebezkom dobrochinztvu tak je bila razvezelyena dobra Genovefa, da med vnogemi szuzami Bogu milotivnomu hualu bi davala, y nadalye za dobrotu, y miloŝchu ovu nyega zazavala, y vu poniznozti szerdcza profzila. Molitva nyeina bila je poŝluhnyena, kolhuta dohadyalala je vŝzki dan, doklamfzu vu puztchini bili, dvakrat deteta dojit (Matijević 1808: 40).

Kao kod Zagrepca, Knezovića i Matijevića, koŝuta dolazi činovnički uredno dvaput dnevno nahraniti dijete. Kod Matijevića su i druge životinje uglavnom izvrŝitelji Boŝje volje i njegovi izravni pomoćnici. Tako primjerice vuk donosi u gubici ovčju koŝu kad Saloztinovich nema ŝto odjenuti. Dapače, “divje stvari” dolaze svakodnevno k njima i “kratek chafz chine detetu”; vuk mu dopuŝta da jaŝe na njemu, pa ga je Saloztinovich čak ”y nahranil vechkrat z zajczy i drugum zverinum”. I ptičice dolijeću Saloztinovichu na ruku i razveseljuju ga svojim “vugodnem popevanyem”.¹³ No, životinje su vrhunac svoje pomoći vjerojatno pokazale onda kada je Saloztinovich u ŝumi traŝio trave za svoju bolesnu majku:

... derchalefzu za nyim vŝzakojachke zveri, y kazale z nogami, kojefzu dobre trave ... (Matijević 1808: 47).

I kod Matijevića se razvija snaŝna emocionalna veza između *Genoveve* i životinje:¹⁴

Szerna pako kakti jedna Krotka ovchicza ihla je za Groficzum, niti dva korachaja od nye zaoztati ni hotela (Matijević 1808: 68).

No, i Matijević je poŝao korak dalje od svoga prethodnika u prikazu odnosa čovjeka prema životinji. Ni u njega srna neće preŝivjeti smrt gospodarice. Ali srnina smrt od ŝalosti ima i drugu funkciju osim pokazivanja veze čovjeka i životinje. Srnino tugovanje treba pokazati grofu kroz “peldu” kako čovjek, po-

¹³ Zverhu ove nevolynoga deteta golote szmiluvalfze je Bog lyubleni, zato poŝljal je tam vuka, koi ovchju kosu vu lampeh je noŝzil, y nyu pred dete hitil. Prigela je Genovefa ov dar z-velikum zahualnozhtjum od Boga, y zavila lyublenoga Saloztinovicha vu ovu kosu, kak je mogla. Pochelefzu takaj divje ztvary od onoga vremena z-nyimi pitovane biti, dohadyalafzu anda vŝzaki dan k-nyim, y kratek chafz chinile detetu, koje vechkrat jahalo je na Vuku, koteri bilmu je kosu doneszel, y nahranil vechkrat z-zajczy, y drugum zverinum, koja okolu zderkavalafze je. Ptičicze takaj doletavalefzu na ruku, y glavu, ter tak dete, kak Mater razvezelile z-szvojem vugodnem popevanyem (Matijević 1808: 46–47).

¹⁴ Matijević, misleći na isto biće, smatra ga malo koŝutom, malo srnom, uglavnom onako kako to pripovijedanju bolje odgovara: kada Saloztinovichu treba osigurati dovoljno hrane, onda je to koŝuta, a na izlasku iz ŝume životinja koja prati *Genovevu* mala je poput ovce, prikladna za držanje u dvorcu. Na kraju i umire kao srna.

gotovo *Genovevi* bliski čovjek, treba tugovati za *Genovevom* kad za njom tako tuguju i “neme ztvari”. Grof Sziegfried srnino ponašanje doživljava kao čudo pa će spomen na to dati urezati na *Genovevin* nadgrobni spomenik. Tako je, u slici ugrađenoj u svijet pripovijetke, Matijević zapravo izrazio njezinu sudbinu: srna je zauvijek ostala povezana s pripoviješću o *Genovevi*.

Životinje nikada nisu bića za sebe, već uvijek ovise o nekom drugom: u sve tri do sada promatrane verzije priče o *Genovevi* životinje su bile izravni izvršitelji Božje volje. Kada bi prestale izvršavati zadatke, najčešće posve ne spojive sa svojom životinjskom prirodom, životinje bi se toliko vezale uz čovjeka da bez njega ne bi mogle opstati. No, u Nagyevoj se *Genovevi* iz 1821. godine pristup prirodi i motivaciji postupanja likova, pa onda i životinja, bitno mijenja. Kao što je to Nagy u Pridgovoru navijestio, njega zanima isključivo istina o *Genovevi*. Stoga će on iz svoga pripovijedanja izostaviti svako čudo i ekstravaganciju: ne samo motiv Polikratova prstena, koji nalazimo u ranijim verzijama, ili pružanje Božje ruke s bjelokosnim raspelom koje Bog poklanja *Genovevi*, već i sve neobičnosti vezane uz prikazivanje životinja. Nagy taksativno navodi izvore svoga istinitoga pripovijedanja pa se tako, kao na najvjerodostojnijega svjedoka, poziva i na samu *Genovevu* bez čijega svjedočenja uistinu ne bismo mogli znati što joj se događalo dok je bila sama.

Komu je indi vishe virovati, jeli poslidnjim Pishcem, illi nazochnim Svidokom Benni, i Grimouldu, illi istoj *Genovevi*?? Doisto *Genoveva* nebi bila pripustila i to pripovidati, kakogodi ostala, kojasuse s – njom dogodila: od njezinog u Puschini Xivleja, nishta nebi znali, da ona sama nebi bila pripovidala, kako je onamo doshla, kakoje svog Sina odhranila ... (Nagy 1821: Pridgovor).

Ipak, istinoljubivi je Nagy zaboravio spomenuti jednu sitnicu: činjenicu da mu je neposredni književni izvor *Genoveva* Christoph Schmidta, objavljena 1810. Tako Nagy, slijedeći Schmidta, prikazuje ponašanje životinja prirodno i vjerodostojno, a ne, kao do tada, motivirano nekom voljom koja je izvanjska životinjskomu biću. Dakako, Božja volja i dalje ravna svijetom *Genoveve*; međutim, ona se više ne izražava kao nešto što izvana pridolazi prikazanomu svijetu, nešto što će se onda izravno uplesti u prirodni kauzalni tijek stvari, već su događanja u prirodi samo manifestacije Božje providnosti, plana koji prepleće i raspleće posljedice pojedinih događanja.

Dok' *Genoveva* sebe ovako z' Ditetom suncsa, csuje Koterljanje i Shumenje suhoga Listja po Zemlji, i nutto na jedanput smotri prid svojom Shpiljom Koshutu, koja, buduch da nikada od Ljudih nije progonjena bila, nijese ni od *Genoveve* bojala: i tako prosta i slobodna od svakoga Straha, sigurna u Shpilju zajde, gdi njezin svakdashnji Lexaj biashe. *Genoveva* se – je iz Pocsetka nad Koshutom jako pristrashila, ali po Csasuslobodishe vishe i vishe, i pocsmes Koshutu s' Rukamih gladiti, i s' Perstimah csheshati. Koshuti je ovo Gladenje

godilo, zato je mirna kano Janje stajala, i Ruku Genoveve lizala; sadda padde Genovevi na Um, sebe i svoje Dite s' Mlikom ove Koshute hraniti, i Glada osloboditi, pak zavapi. "O Boxe! Boxe! na shto Nevolja i Glad Csovika nessimlje! i priloxi Dite k' nadutomu Vimmennu Koshute daju posasne: Koshuta, kojoj je mozebiti Kurjak njezino mlado Koshutche proxdro, podnasha mirovno, buduch da je nju Mloxina Mlika jako pekla: ovo Sasnenje je tako ugadjalo Koshuti, dase je svojom Glavom g' Ditetu okrenula, i ono od Radosti lizala (Nagy 1821: 47–48).

Ovdje se bitnom riječju čini ono "mozebiti", čime se sveznajući pripovjedač odriče svoga sveznanja i odbija išta više sa sigurnošću i nepobitno tvrditi već naprosto skromno nagađa što bi mogao biti najvjerojatniji prirodni uzrok¹⁵ košutina ponašanja.

Motiv košute svakako je od središnjega značenja za pripovijedanje o *Genovevi*.¹⁶

Za razliku od ranije spomenutih verzija priče o *Genovevi*, čiji je naglasak na spletki i razrješenju spletke, priča kako je pripovijedaju Nagy i njegov neposredni uzor Schmid uglavnom je usmjerena na život *Genoveve* i njezina sina u progonstvu u šumi. Znači, cijeli onaj lascivno-detektivski zaplet oko lažnoga optuživanja *Genoveve* za raskalašeni život i grofova traženja pravoga krivca, zamijenjen je robinzonovskom temom. Samo, dok se u *Robinsonu* na pustom otoku spašava mladi muškarac, koji se svim svojim snagama mora uprijeti da

---

¹⁵ Košutino je ponašanje opravdano nizom argumenata: ona se ne boji *Genoveve* jer još nikada nije vidjela ljude; ona prilazi *Genovevi* jer je *Genoveva* zalutala u njezino prebivalište; ona ima vime nabreklo mlijekom koje je tišti zato što joj je mladunče zaklao vuk. Ipak, mi zapravo trebamo događaje iščitavati na sljedeći način: vuk je zaklao košutino mladunče zato da bi ona mogla nahraniti *Genovevino* mladunče; odnosno, događaje moramo tumačiti kao Božju providnost, kao dio mudroga plana u kojem su sagledani svi nizovi uzroka i posljedica, do njihova samoga kraja.

¹⁶ Vidljivo je to i po tome što se nakon brojnih sentimentalnih prividnih završetaka (sastanka *Genoveve* s mužem, sastanka sina i oca, sastanka *Genoveve* s roditeljima itd.) završno, dvadeseto poglavlje posvećuje upravo zbivanjima vezanima uz košutu. Ali nije samo motiv košute naglašen time što je ostavljen za sam kraj diskursa, već je i košutina smrt iskorištena za naglašavanje kraja priče (odnosno *Genovevine* smrti).

Zanimljivo je da se ni u ovom "prirodnom" prikazivanju nije mogao izbjeći motiv košute koja jednostavno više nije imala želje živjeti nakon kneginjine smrti. Takav red umiranja gospodarice pa životinje čini se optimalnim za sentimentalno pripovijedanje: žalost koju u čitatelju može proizvesti smrt životinje nakon *Genovevine* smrti daleko je veća nego u obratnom slučaju. Žalost koju izražava životinja neobična je upravo zato što je suprotna njezinoj prirodi i to ju čini osobito ekspresivnom i pogodnom za sentimentalno iskorištavanje. Pri tom valja primijetiti i dodatnu mjeru košutine žalosti: žalost koju životinja osjeća za *Genovevom* veća je od žalosti koju je, ranije, osjećala za vlastitim izgubljenim lanetom.

sâm preživi, ovdje u pustoši šume daleko od ljudi moraju preživjeti majka i dijete, dakle junakinja koja je bitno slabija upravo zato što se mora brinuti za nemoćno dijete. Prvi je prijevod Schmidove *Genoveve* na hrvatski objavilo *Kolo mladih rodoljuba* u Zagrebu 1846. godine. Knjiga je naišla na vrlo dobar prijam, iako je u to vrijeme na tržištu još uvijek kolalo svježe ponovljeno kajkavsko izdanje Matijevićeve *Genoveve* iz 1840. godine. Otada, pa punih sto godina, do 1945. godine *Genoveva* je doživjela preko dvadeset izdanja tako da je posve sigurno bila najobjavljivanija dječja knjiga na hrvatskom tržištu.¹⁷

Priča o prijateljstvu čovjeka i košute bila je u Hrvatskoj široko i dobro poznata od sredine 18. st. do 1945. godine.

Kad je na kraju predgovora *Indijske džungle* u prvom izdanju iz 1917. urednik napisao:

... želimo da ova Kiplingova knjiga nesamo ugodi najširim hrvatskim krugovima, nego da rodi sličnim originalnim djelom kod nas (Kipling 1917: 8),

očito nije znao da je takvo hrvatsko djelo već napisano. Vladimir Nazor je 1913. u *Mladom Hrvatu* u nastavcima objavio *Bijeloga jelena*. Međutim, za razliku od Kiplingova romana u kojem malo ljudsko biće mora dokazati da je svojim biološkim ustrojem jednostavno predestinirano postati gospodarom indijske džungle, u Nazorovu će djelu Zlatokosa u šumski svijet unijeti posve nove vrijednosti solidarnosti, dobrote i suživota.

Dok je u starijim verzijama *Genoveve* košuta bila Božji pomoćnik, a u kasnijim verzijama životinja egzistencijalno vezana uz čovjeka, sada će pojava bijeloga jelena imati sasvim drugu namjenu. Na početku se romana odnos između šestogodišnje djevojčice, guščarice Anke, i od lovaca progonjene košute razvija u skladu s pripovjednim postupkom pustolovnog romana:¹⁸ prvo će guščarica Anka spasiti život košuti sakrivši je u žbunje od lovaca, a potom će košuta spasiti Anku od divljine šume, omogućivši joj da prespava u jelenjem ležaju. Međutim, ono po čem će Nazorov roman nadrastiti i pustolovni roman i fantastičnu priču upravo je pojava bijeloga jelena. Njegov je ulazak u pripovjedni svijet naviješten u Ćukovim stihovima:

---

¹⁷ O tom svjedoči i podatak da su još 1942, u romanu Zlatka Špoljara *Pobjeda je naša*, prigodom uručjenja knjiga kao nagrada djeci u veslačkom natjecanju, knjige prema omiljenosti među djecom bile poredane na ovaj način:

Kod ulaza bio je postavljen stol s nagradama. Prva je nagrada bila knjiga "Robinzon", druga "Priče iz davnine", a treća "Genoveva". Knjige su bile tako lijepe, da su se malim koritarima upravo otimale oči za njima. Osobito su ih mamile šarene slike na koricama, koje su upravo blještale na suncu, koje se već nagnulo sasvim prema zapadu (Špoljar 1942: 75).

¹⁸ Likovi međusobnim spašavanjem života uspostavljaju veze veće od onih koje poznajemo iz svakodnevnoga iskustva. One će postati temelj za kasnije moralne automatizme potrebne za razvoj zapleta (usp. Majhut 2005).

Da je nama b'jeli jelen
sva bi šuma zapjevala,
ljubav bi međ' nama cvala:
Munjko ne bi ptice klaog;
Striko ne bi guske kraog;
Poskoku bi iz zubića
teko sladak med.
Oj, da nam je b'jeli jelen
na bistru potoku!
Sunce na istoku!
Sunce na istoku!

(Nazor 2000: 57–58)

Bijeli je jelen životinjski prorok koji će donijeti svjež početak, a od trenutka njegova rođenja šumski će svijet poprimiti radikalno drugačiji ustroj temeljen na posve novim vrijednostima. Ono što je izgledalo toliko neizbježno, prirodno, neupitno, pa i logično, odjednom je dovedeno u pitanje. Zašto bi životinje morale biti neprijatelji jedni drugima, zašto bi morale raditi o glavi onom slabijem od sebe? Zar u šumskoj zajednici ne bi mogao postojati poredak temeljen na ljubavi i poštovanju, suosjećanju? Baš kao što je pjevao biblijski pjesnik:

Vuk će prebivati s jagnjetom,
ris ležati s kozličem,
tele i lavić zajedno će pasti,
a djeteta njih će voditi.
Krava i medvjedica zajedno će pasti,
a mladunčad njihova skupa će ležati,
lav će jesti slamu ko govodo.
Nad rupom gujinom igrati će se dojenče,
sisanče će ruku zavlaciti u leglo zmijinjice.
Zlo se više neće činiti, neće se pustošiti
na svoj svetoj gori mojoj.

(Iz 11, 6–9)

Dakle, životinjski je lik poprimio prije svega simboličku funkciju,¹⁹ a naka-
na je cijeloga pripovijedanja dovesti u pitanje ono što se činilo biološkim, fun-

---

¹⁹ Ta je simbolička dimenzija naglašena paralelnošću bjeline jelena koja je anomalija u prirodnom redu stvari i bjeline u etimološkom izvođenju imena *Genoveva*. Prema *Velikom rječniku stranih riječi izraza i kratica* Bratoljuba Klaića, **Genoveva** (po nekim autorima ime nepoznata postanja, a po drugima potječe iz keltskoga jezika i sastoji se od *gen* – lice + *gwelf* – bijel, dakle “djevojčice bijelih obraza”) – junakinja srednjovjekovne priče o oklevetanoj plemkinji koja poslije niza nevolja dokazuje svoju nevinost; simbol nevine patnice.

damentalnim, aksiomatskim. Tako se *Bijeli jelen* zapravo čini polemičnim odgovorom na *Knjigu o džungli*. Iako je *Knjiga o džungli* u kritičkoj literaturi zapravo redovito apostofirana kao realistički pisano djelo, ništa ne može biti dalje od takva dojma. Ne samo da se ljudsko mladunče u takvim okolnostima ne bi uspjelo nametnuti kao gospodar drugim životinjama, već bi ono, kao što nam dokumentiraju uistinu zabilježeni slučajevi u kojima su djecu odgojile životinje, poprimilo njihove karakteristike.²⁰

Bijeli jelen objavljen je u zadnjoj mirnodopskoj godini pred Prvi svjetski rat i s *Čudnovatim zgodama šegrta Hlapića* nepobitno čini vrhunac²¹ hrvatskoga dječjega romana.

Između dva svjetska rata, osim ponovljenoga izdanja *Bijeloga jelena*, izlazi nekoliko izdanja Schmidove *Genoveve*.²²

Godine 1945. knjige o Genovevi nestaju s knjižarskih polica. Prostor ispražnjen naglim povlačenjem knjiga, koje su već sto godina bile sastavni dio ponude dječje književnosti, notorne poput drvenih polica na kojima su stajale, trebalo je popuniti knjigama slične tematike.²³

Tako je 1952. objavljen prvi prijevod priče o Bambiju (*Bambi: jedan život u šumi*) Felixa Saltena.²⁴ Otada gotovo redovito, svake dvije do tri godine izlaze nova izdanja. Godinu dana poslije, 1953. godine, u *Pionirskoj knjižnici* nak-

---

²⁰ “Kad je jedan povjesničar književnosti zapitao Kiplinga kako je došao na misao, da se indijska djeca odgajaju među životinjama, odgovorio mu je, da je u arhivima Bombaya i Calcutte često nailazio na izvještaje o sličnim događajima (Kipling 1931: 10). No podaci o djeci koja su odrastala u društvu isključivo životinja zapravo pokazuju kako ona preuzimaju osobine i način ponašanja onih životinja koje ih okružuju. Izvješća govore da takva djeca zaista hodaju četveronožno, glasaju se poput životinja, komuniciraju životinjskim pokretima (<http://www.feralchildren.com/en/children.php?tp=0>).

²¹ Iako je *Bijeli jelen* neosporno imao odjeka, kod čitateljske publike nikad nije ni izbliza dosegao popularnost *Šegrta Hlapića*.

²² Izdanje *Zbora duhovne mladeži* potječe iz 1924, a izdanje *Kuće dobre štampe* iz 1938. godine.

²³ Schmidova su djela već dugo retrogradna sastavnica hrvatske dječje književnosti koja više vuče nazad nego što otvara novoga. Pa ipak, žilavost kojom se održala Genoveva pokazuje kako je duboko zaživjela ta tema u čitateljskoj publici. 1945. godine dolazi do nagloga prekida. No, sjećanje na priču u kojoj košuta spašava majku – kneginju i njezino dijete u dubokoj šumi i dalje je živjelo u kolektivnoj svijesti te se činilo logičnim popuniti ispražnjen prostor nekim djelom slične tematike.

²⁴ Izvornik je objavljen 1923. godine. U vrijeme o kojem govorimo priča o Bambiju već je bila globalno popularna zahvaljujući Disneyevu filmu *Bambi* iz 1942. godine. Film nije bio prikazan hrvatskoj filmskoj publici do devedesetih godina 20. st. Gotovo trideset godina nakon izvornika Saltenovo je djelo u hrvatskom prijevodu Dragutina Berkovića i ilustracijama Fedora Vaića objavljeno u *Omladinskoj knjižnici* Matice hrvatske, urednika Nikole Pavića.

ladnika *Mladost* objavljen je *Pirgo*²⁵ Anđelke Martić. Iako je Bambi svojom popularnošću mogao bitno utjecati na način obrade animalističke tematike, na hrvatsku produkciju ipak još uvijek veći utjecaj ima, do mitskih razmjera razvijena, tema prijateljstva čovjeka i jelena, potekla od *Genoveve*. Zato u *Pirgu* nećemo naići na neprijateljstvo nježnoga, ali divljega životinjskoga svijeta i njemu nasuprot čovjeka, okrutnoga lovca, kao što je to slučaj u *Bambiju*, već će u fokusu interesa biti prijateljstvo dječaka i laneta. Upravo će se te dvije teme (neprijateljstvo i prijateljstvo) naći objedinjene 1982. godine i u romanu *Jelenko*. Dok u *Jelenku* tema neprijateljstva opisuje odnos jelena i progoniteljâ – lovaca, tema je prijateljstva rezervirana za veličanje djeteta – onoga dijela ljudskosti koje je jedino dovoljno nevino, i životinjskoga mladunca koje je divlje i nezaštićeno. Modifikacija koju proživljava stara tematika odnosa čovjeka i jelena ide u smjeru infantilizacije, pa se prisna veza može ponovno uspostaviti samo između djeteta i laneta.

No, dok su se priče o *Genovevi*, objavljene prije Drugoga svjetskoga rata, odvijale u šumi, na područjima gdje su životinje bile u svom ambijentu, a ljudi samo prolaznici, u romanima nakon Drugoga svjetskoga rata slučajni posjetitelji ljudskoga svijeta postaju životinje.

Naime, svako se od navedenih djela strukturalno može podijeliti na dva dijela: život u šumi i život među ljudima. Usto, podjela uključuje i razdvajanje tih dvaju pripovjednih ambijenata na dva potpuno samostalna, samosvojna i različito strukturirana svijeta. U početnoj se točki pripovijedanja dva svijeta nalaze u ravnoteži, međusobno nemaju ništa zajedničko, prostorno su odvojeni i udaljeni, a između njih ne postoje nikakve zajedničke poveznice. Međutim, splet okolnosti narušit će ravnotežu, nešto će ugroziti život junaka. Događaj pun straha i emocionalne napetosti spojiti će jedinice dvaju različitih svjetova na neobičan način. Junakinje, *Genoveva* i guščarica *Anka*, naći će se u šumi u situacijama u kojima im je ugrožena egzistencija. Šuma za nejaku ženu s djetetom ili pak za suhonjavu djevojčicu znači sigurnu smrt u raljama divljih zvijeri, no povratak u vlastiti, ljudski svijet, kao sigurnu oazu, posve je kao mogućnost isključen. *Genovevu* prijeći obećanje dano krvnicima, a *Anka* ni uza najoštrije nastojanja ne može pronaći put povratka kući. U takvoj bezizlaznoj situaciji krajnjega očaja i nemoći pojavljuje se izvorni stanovnik toga prostora – košuta i čovjeku spašava život, nudeći mu dom i potrebnu sigurnost.

Pirgo i *Jelenko* će se pak naći u drugačijoj situaciji. Oba su laneta netom ostala bez svojih majki ljudskom krivicom. U prilici kada i njima prijeti slična

---

²⁵ Knjigu je ilustrirao Slavko Marić. Ona ubrzo postaje jednim od najpopularnijih djela dječje književnosti u Jugoslaviji. Do 1989. samo je u biblioteci *Vjeverica* izišlo dvadeset izdanja.

nesreća koja je zadesila i njihove majke, sklonište i potrebnu sigurnost pruža im baš čovjek, odnosno djeca. Ona ih pokušavaju pripitomiti i na taj ih način izdvajaju iz njihova prirodnoga staništa.

Iako su u pitanju vrlo različite situacije, moguće je tumačiti ih na istovjetan način. Prijateljstvo na relaciji čovjek – jelen događa se uvijek u situaciji krajnje opasnosti, kada se pojedinac nađe odvojen od svoga prirodnoga okoliša, prepušten na milost i nemilost svijetu kojemu ne pripada. Takva fizička odvojenost od vlastitoga svijeta čini pojedinca posebno ranjivim. Trenutak je to kada se pojedinac ne može osloniti na vlastite snage kako bi očuvao vlastiti život.

Odrasli se u takvim situacijama ne mogu osloniti na fizičku snagu ili životno iskustvo snalaženja, ranjivi su i u potpunosti ovise o milosrđu i zaštiti domaćih bića. Kao da se u takvoj situaciji ponavlja obrazac nemoći i nezaštićenosti inače svojstven djetetu. Njemu je za egzistenciju nužna zaštita i skrb odrasle osobe (roditelja). Kad se god pojedinac nađe izoliran od svoga prirodnoga okružja, bez obzira na svoje supstancijalno određenje, on će uvijek biti u poziciji djeteta kojemu je potrebna zaštita, a onaj koji će mu pružiti pomoć, bez obzira na svoje supstancijalno određenje, bit će u poziciji roditelja. Tako će se u situaciji djeteta paradoksalno naći i *Genoveva* sa svojim djetetom u neprijateljskoj šumi, dok će košuta biti roditelj. Također će, na jednako paradoksalan način, *Pirgo* i *Jelenko* biti djeca kad se nađu u ljudskom okolišu, a roditelji će biti – ljudska djeca.

No, kao što nitko ne može biti vječno dijete, tako ni takav odnos čovjeka i životinje ne može trajati zauvijek. Kao što je prirodno da svako djetinjstvo na kraju završi odrastanjem, tako i prijateljstvo čovjeka i jelena na kraju završava odvajanjem. Na taj se način opet uspostavlja ravnoteža, svijet životinja i svijet ljudi opet postaju zasebni, neovisni svjetovi:

Kazat ću što je pravo. Riba ne može živjeti na stablu, ptica ne može živjeti na dnu mora. Neka bude sve onako kako bi moralo biti. Neka se čovječje lane vrati ljudima, a jelenče jelenima (Nazor 2000: 77).

Iako je *Jelenko* posve samostalna i originalna priča, ona je u sebe, kao svoj integralni element, ugradila priču o bijelom jelenu, kao mitsku predodžbu dobro ukorijenjenu u konstrukciji likova, u dva bitna, određujuća smisla.

Prvo, *Marica* je djevojčica koja samu sebe doživljava kao *Zlatokosu* iz *Bijelogloga jelena*. Djevojčici je *Jelenko* toliko omilio da je spremna izložiti vlastiti život opasnosti, pa se gotovo i smrzne, pokušavajući ponovno vidjeti *Jelenka*. Pa ipak, *Marica* je *Jelenku*, prije no što je odlutao u šumu, stavila oko vrata praporce ne bi li ga zveckanjem obranili od vukova. No učinak je posve suprotan: jelenje krdo izbjegava *Jelenka* i bježi od čudnoga zvuka, pa stoga *Jelenko* zbog ljudske skrbi i ljudskoga upletanja u ustroj prirode ne postaje zaštićeni

kralj i gospodar šume, kakvim ga vidi Marica, već bijedni osamljenik, prognanik i autsajder. Čovjekovo nerazumijevanje životinje čini životinju, koju on obasipa svojom ljubavlju, jadnom i bijednom. To čovjekovo neprestano projiciranje vlastite slike i vlastitih osjećaja u Drugoga, toga Drugoga dovodi do ruba egzistencije.

No, možda je još važniji aspekt upletanja motiva bijeloga jelena u tkivo romana *Jelenko* sljedeći: Jelenko je mladunče rođeno u proljeće i pušteno u prirodu krajem ljeta. Rasplet se zbiva zimi iste godine. Slučajnom igrom *pokvarenoga telefona* Maričino dječje zamišljanje mladoga laneta kao prekrasnoga šumskoga gospodara – bijeloga jelena s ogromnim rogovljem dolazi do ušiju gramzivih i pohlepkih ljudi, koji tu maštariju zamijene za stvarnost i bacaju se u potjeru za bijelim jelenom kapitalcem s rogovljem od dvadeset parožaka. Oni će još više proširiti taj mit sve dok ne postane stvaran, toliko stvaran da je u stanju uništiti ljude i natjerati ih da ga plate vlastitim životima.

Na trenutke se Jelenko doimlje poput travestije Nazorova *Bijeloga jelena*. Dok ljubav Zlatokose prema bijelomu jelenu donosi šumi novi vrijednosni ustroj temeljen na ljubavi, u *Jelenku* čovjekova ljubav životinji donosi samo patnju i bijedu. I dalje: dok je jelenji prorok iz *Bijeloga jelena* središte poretka drugačijega od onoga šumskoga i prirodnoga, u *Jelenku* je bijeli jelen središte poretka koji diktiraju novac, pohlepa, gramzivost, bezobzirnost i uništenje.

Ako pripovijedanja o odnosu čovjeka i zvijeri mogu računati na simpatije pradavnih atavističkih instinkta, tako i pripovijedanja o odnosu čovjeka i jelena vjerojatno odgovaraju na neke druge, jednako atavističke predodžbe i osjećaje. Korijene je teme odnosa čovjeka i jelena moguće pratiti ne samo u usmenim bajkama kao što su *Snjeguljica* ili *Djevojka bez ruku*, već i u narodnoj lirskoj poeziji. Tema odnosa čovjeka i jelena javlja se u pripovijedanju i prije nastanka hrvatske dječje književnosti. No, tek će u hrvatskoj dječjoj književnosti ona postati prva animalistička tema i ondje, štoviše, naći svoje “prirodno” mjesto. Tema koja je hrvatskoj čitateljskoj publici već bila bliska zahvaljujući metaforici usmene lirske pjesme, motivima usmene bajke te svakodnevnom frazeologijom (“lane moje”), pokazala se ustrajnom i dugovječnom.

Tema odnosa jelena i čovjeka ne crpi svoj autoritet samo iz kronološkoga prvenstva (prva polovica 18. st.), već i iz činjenice da je dugo vremena (do sredine 19. st.) zauzimala najveći prostor i bila najutjecajnija animalistička tema hrvatske dječje književnosti. Zašto je ta nježna priča, onako kako je ispričana u *Genovevi*, toliko omilila hrvatskoj dječjoj publici u idućih sto godina – od prvoga objavljivanja Schmidove verzije 1846. pa sve do 1945. godine? Čak i ako jedan od razloga njezine popularnosti svedemo na inerciju nakladnika, na jednostavnu generacijsku reprodukciju interesa, opet nam ostaje neodgovoreno pitanje: kako je moguće da tijekom stotinu godina samo pusta tehnička,

mehanička sredstva održavaju interes publike? Stoga ćemo bitan razlog morati pripisati nekome mesmeritičkomu svojstvu priče kojim je ona u tom razdoblju privlačila čitatelje.

Bez obzira na pripovijedanja u kojima se slavi veza čovjeka i zvijeri, bez obzira na njihovu književnu i intermedijalnu atraktivnost i bez obzira na to što su djela s takvom tematikom u prvoj polovici dvadesetoga stoljeća gotovo preplavila hrvatsko tržište, priča o odnosu čovjeka i jelena pokazala je zadivljujuću otpornost bez uzmicanja i osjećaja inferiornosti. Ta se tema ne samo održala, već i pronašla vlastita uzbudljiva i zanimljiva pitanja (onako kako su postavljena u *Bijelom jelenu*).

Štoviše, u vremenima posve nesklonima takvim temama (1945. *Genoveva* posve nestaje s knjižarskih polica) nastala je praznina ipak popunjena djelima slične tematike. Dapače, u povoljnijim okolnostima ta je tema u priči o Jelenku doživjela još jednu svoju reinkarnaciju i pokazala koliko je živa i još uvijek sposobna stvarati intrigantna djela.

Tema odnosa čovjeka i jelena najstarija je hrvatska dječja animalistička tema koja je na neki čudesan način više od dvije stotine godina neprestano prisutna u hrvatskom književnom prostoru, očito ukazujući na neku skrovitu sklonost hrvatskoga duha, te je na svojevrsan način (onaj koji gleda hrvatsku dječju književnost u njezinoj povijesnoj cjelovitosti) postala njezinim zaštitnim znakom.

Literatura

- Anon. 1923. *Ilustrirani katalog: Knjižara "Zabavne biblioteke d. d."*. Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina.
- Anon. 1995. *Biblija: Stari i Novi zavjet*. Zagreb: Kršćanska sadašnjost.
- Anon. 1917. Rudyard Kipling u *Indijska džungla*. Rudyard Kipling. Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina.
- Crnković, Milan. 1979. *Nazorovi radovi za djecu u časopisu Mladi Hrvat*. U: *Nazorovo stvaralaštvo za djecu*. Zagreb: Školska knjiga.
- Galinec, Franjo. 1936. *Prilozi za motiv "nesretna i gonjena djevojka" u hrvatskoj kajkavskoj književnosti XVIII. stoljeća*. U: *Zbornik za narodni život i običaje Južnih Slavena*. D. Boranić, ur. Zagreb: JAZU 30(2): 1–16.
- Gluščević, Maja. 1999. *Priča o Jelenku*. Zagreb: Znanje.
- Gluščević, Obrad i Maja. 1982. *Jelenko*. Zagreb: Vlastita naklada.
- Kipling, Rudyard. [1894] 1917. *Indijska džungla*. Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina.

- Kipling, Rudyard. [1894] 1931. *Indijska džungla*. Zagreb: Zaklada tiskare Narodnih novina.
- Knezović, Antun Josip. [1761] 1960. Život svete Genuveve. U: *Grada za povijest književnosti*, sv. 29. Zagreb.
- Majhut, Berislav. 2005. *Pustolov, siročić i dječja družba: hrvatski dječji roman do 1945*. Zagreb: FF Press.
- Martić, Anđelka. 1953. *Pirgo*. Zagreb: Mladost.
- Matijević, Josip Ernest. 1808. *Pripovezt od pobosne, y Bogabojeche Renanzke Groficze Genovefe Na početku ofzemztoletja od Narodnyena Kriftufhevoga fivuche*. Zagreb.
- Matić, Tomo. 1960. Motiv Genoveve u starijoj hrvatskoj književnosti. U: *Grada za povijest književnosti*, sv. 29. Zagreb: JAZU
- Nagy, Antun. 1821. *Opisanje Xivota Svete Genoveve rođene vojvodkinje od Brabanta udate pako kneginje od Triera iz razlicsutih knjigah iz nova sloxeno i na svitlost dano*. Budim.
- Nazor, Vladimir. [1913] 2000. *Bijeli jelen*. Zagreb: Mozaik knjiga.
- Špoljar, Zlatko. 1942. *Pobjeda je naša: zgode i nezgode jedne đaćke družine*. Zagreb: Matica hrvatska.
- Šundalić, Zlata. 2008. Životinjski svijet u propovijedima Štefana Zagrepca. U: *Bogoslovska smotra* 78(1):171–205.
- Zagrebec, Stefan. 1734. *Hrana duhouna, ovchicz kerschanzkeh*. Ztran peta, 1. dio. Zagreb.
- <http://www.feralchildren.com/en/children.php?tp=0> (Pristupljeno 9. veljače 2010.)

The Crucial Motif in the Novel “Genoveva” and Its Reincarnations in the Croatian Children’s Literature

The plots of standard stories about adventure heroes who try to survive in wilderness usually follow the same pattern: the hero, owing to his strength and abilities, manages to achieve dominance over animals – hunters, and in the end becomes their master (*Robinson Crusoe*, *The Jungle Book*, *Tarzan*). However, in Croatian children’s literature another theme, essentially different from adventure stories about heroes – masters of animals has dominated since its beginnings. This is the theme about the relationship of man and a big, wild and shy animal – the deer. In their relationship there is neither confrontation nor subordination.

The motif of a hind, which helps a woman and her child, expelled to the wood to survive has been present in Croatian literary space since 1734, when it appeared in the story of *Genoveva*. This motif, which had undergone certain modifications in line with literary changes, got its stable form in Schmid’s translation of *Genoveva*, published for the first time in 1846. In the next hundred years this was the most popular children’s book.

However, this does not mean that the motif grew petrified in Schmid’s work. Under the influence of other (translated) works, it has started a life of its own. Thus, in 1913, *The White Deer* by Vladimir Nazor appeared.

The theme, which obviously suits the mentality of Croatian readership, has continued to live to these days in provocative and interesting forms, in spite of highly unfavorable historical circumstances (for example, in 1945 *Genoveva* was removed from bookshop shelves). The constant presence and vitality of this theme is so surprising that it makes us call it a permanent feature of Croatian animalistic.

Key words: Croatian children’s animalistic, Croatian children’s literature, beginnings of Croatian children’s animalistic, beginnings of Croatian children’s literature